

Számvetés

rendszer váltásról röviden elmondani gondolatainkat szükségképpen egyéni és egyedi megfogalmazást jelent, vagyis eltér másokétól, amint az ujjlenyomatok esetében is tény, hogy a világon nincs két ember, akinek bőrléccrajzolatai ugyanolyanok volnának. Kuroszava világhírű filmjében, *A vihar kapujában* a négy szereplő ugyanazt a cselekményt mondja el, csak hogy a rendező azzal mozgósítja a nézők képzelőerejét, hogy a történetet négy különböző szemszögből láttatja. A többiekétől többé-kevésbé eltérő képalkotás tehát emberi mivoltunk lényeges vonása, s ezért lehetséges ugyan valamennyire higgadtan visszatekinteni az elmúlt időszakra, de teljesen tárgyilagos számvetést készíteni róla már kevésbé, mert alighanem igaza van Shakespeare-nek, hogy „a történet mindenki életében, az elmúlt időt alakítja újra”. Ha nem is az elmúlt idő újraalakításával, de rövid visszapillantással, szokimondóan és teljes nyíltsággal számba kell venni az úgynevezett rendszer váltás előtti időszakot is, kezdve a veszett háború mögött, de sorsunkat meghatározó történelmi eseményeivel.

A II. világháború végén, az akkor már százszázalékosan biztos győzelmük tudatában, tartották Jaltában Roosevelt, Churchill és Sztálin csúcstalálkozójukat, melynek legfontosabb témája az volt, hogy miként kezeljék a legyőzött vagy felszabadított kelet-európai országokat. A jaltai egyezmény idején Roosevelt és Churchill egyaránt megbízott Sztálinban, és egyikőjük sem gyanította, hogy a szovjet vezető szándéka szerint az összes európai népfrentkormány irányítását a kommunistáknak kell átvenniük. S miként a Britannica Hungarica világciklopédiában olvasható: „Roosevelt és Churchill azért is hajlandó volt elfogadni a jaltai megállapodást, mert – mint később kiderült, tévesen – azt feltételezték, hogy a japánok csendes-óceáni és mandzsúriai haderejének leveréséhez feltétlenül szükség lesz a szovjet segítségre. A háború végére azonban Kelet-Európa szovjet katonai megszállás alá került, aminek a következményét, a megszállás háború utáni fenntartását a nyugati demokráciák nem tudták vagy nem akarták megakadályozni.” A későbbi események tükrében szerintem teljesen világos, hogy a „nem tudták vagy nem akarták” vagylagosságából a *nem akarták* egyértelműen kiemelkedik. A vasfüggöny tehát, miként azt Churchill már 1946-os március 5-ei fultoni beszédében megfogalmazta, legördült, csak nem fűzte hozzá, hogy a gördítésben korábbi hibás megítélésével ő maga is részt vett. Nekünk, kelet-európaiaknak, függetlenül attól, hogy a II. világháborúban a győztesek oldalán álltak-e, mint a lengyelek és csehek, avagy az egyértelmű veszteséken, miként sajnos mi is, tehát bevezetett.

S most lépünk nagyobb léptékkal 1956-ra... Még egyházi körökben is a mai napig hamis óvatossággal értékelt Mindszenty bíboros szokimondóan és karakteres

nyíltsággal írja az *Emlékirataim* című kötetében: „A magyar szabadságharcnak két vesztese: az erkölcsileg lezüllött világkommunizmus és a tétlen, megbénult, erejét vesztett Nyugat lett, az Egyesült Nemzetek Szövetségével az élen. A Nyugat rop-pant vak is volt. A bolsevista betyárok – népek kiirtói – nemsokára királyi udva-rokban kezdtek szalonképesek lenni.” De az egyáltalán nem vallásos, hírneves, ki-váló költő, Faludy György, írja 1959-ben a *Nagy Imre* című versében:

„S van-e választás a hét hájjal megkent
tömeggyilkos moszkvai banditák
s Washington gyáva, rothadástól gennyes
bülyéi között, míg ilyen a világ.”

A Nobel-díjas Szolzsenyicin ugyanilyen keménységgel fogalmaz, például Leibovitz-ról, New York Állam Legfelsőbb Törvényszékének bírójáról szólva, aki a GULAG-ban tett látogatása után a *Life*-ban a következőket írta: „Míg büntetése éveit tölti, addig is megőrzi a fogoly emberi méltóságát és önbecsülését.” S Szolzsenyicin eképpen kiált fel: „Ó, boldog New York állam, amelyben ilyen kapitális marha tölti be a bírói tisztet!” (*A Gulag szigetcsoport*. II. kötet, 114)

Most pedig ugorjunk harmincnégy évet, s nézzük meg örömeinket, s főképpen csalódásainkat, visszapillantva a rendszer változásának okaira is. Le kell szögeznünk: a változást nem mi magunk, hanem azok a világpolitikai, egészében rajtunk kívül álló erők hozták létre, melyek a szovjet birodalom széthullásával voltak elsődlegesek. Ilyen módon ugyanúgy a csatlós sorsban volt részünk, mint történelmünkben oly sokszor, csakhogy a politikai életformáló változás most örömről szolgált, még ha nem is mindannyiunknak. A jelen szólásra készítő megszólító levelet Csoóri Sándor írta, kinek többek között az egyik, kérdő mondatban megfogalmazott nagy erejű gondolata sokunkban ez ideig rejtve motoszkált: *valójában tudjuk-e tizenöt év után, hogy alanyai vagyunk-e élő történelmünknek vagy fölhasználható tárgyai?* Ha visszagondolunk az elmúlt tizenöt évről, és a megelőző időszak sorsunkat fordító, meghatározó eseményeire, akkor válaszunk, bármilyen szomorúan és kegyetlenül hangzik is, csak az lehet: igen, fölhasználható tárgyak voltunk. Ezt azonban a rázkódtató erejű, tizenöt évvel ezelőtti történelmi mozgás elfeledtette velünk, s őrizgettük, ápolgattuk, ma már tudjuk: illúzióinkat. Vegyük sorra, ameddig s ahogy lehet: hideg fejjel, képzelgéseink mikéntjét és okait!

Ha visszatekintünk '56 lázas reményeket keltő szép napjaira, valójában mindösszesen két hétre, mi, kik akkor még ifjak voltunk, de az idősebbek, sőt öregek is, úgyszólván: valamennyien, szinte megrészegültünk a szabadság lehetőségétől, s akkor velünk voltak gondolatban és érzésben a magukat szabadnak vélt világ közemberei is. A hideg fejű hatalmasok és számítók, akkor nem tudván és nem akarván ellenállni a köz kinyilvánított lelkesedésnek, csak alattomban készítették elő, már akkor is tudott és november legelső napjaiban végrehajtott terveiket. Gondoljunk csak a britek és franciák által megvalósított november 5-ei és 6-ai szuezi interven-

cióra, amelyik számukra csúfos kudarcot jelentett, nekünk pedig a kétségbeeséssel együttjáró november 4-ei kíméletlen szovjet beavatkozást.

A következmények közismertek: kétszázezer magyar külföldre bujdosott, az itthon maradtak pedig, némi átmeneti és egyre inkább halkuló háborgás után, a Nyugat tökéletes közönye mellett, lassan belenyugodtak a megváltozhatatlanba 35 hosszú évig. A Kádár-rendszer évtizedei, a „puha” diktatúra lassan ölő gépezete a nemzettudatot szándékosan tönkretette, és beleszorította gondolkodásmodunkat az individualista fogyasztás béklyójába, és az igazi összetartozást jelentő közjót értelmét vesztett, üres szóvá változtatta. Az ateista állam vált kizárólagos normává, s politikájának megfelelően 800 000 párttag, a családtagjaik és a pedagógusok nem járhattak templomba, vagyis ahogy Tomka Ferenc fogalmazza meg rendkívül alapos könyvében: „a magyar nép több mint felét sújtotta a lelkiismereti és vallásszabadság hiánya” (Tomka F.: *Halálra szán-tak, mégis élünk. Egyházüldözés, 1945–1990 és az ügynökkérdés*).

Viszonylag egyszerűen, különösebb metafizikai spekuláció nélkül is megválaszolhatjuk a kérdést: *miért volt a kommunista hatalom elsőrendű érdeke az egyházak először kemény, majd puha eszközökkel való szétverése?* A választ a keresztény-keresztényen gyülekezetek erős eszmei alapokon álló kiterjedt szervezettsége adja, s különösen a szilárd hierarchiára épülő katolikus egyházé. Az erőszakos és véglegesnek hitt rombolás megbontotta, széthasogatta a társadalom szilárd szövetét, s az oszd meg és uralkodj elv alapján óriási mértékben megkönnyítette kommunista uralmuk kiépítését. Ez a kifejlesztés egyrészt jól látható szervezeti láncban öltött testet, másrészt láthatatlanul, titkosan szövődött, kiterjedt a csaknem mindenkit érintő hálózatban. A Kádár-rendszer jól kidolgozott titkosrendőri és ügynöki rendszeréről, az állampolgárok, különösen a vallásosak, jogainak megtiprásáról vajmi keveset tud társadalmunk túlnyomó többsége, sőt a megosztás elvének megfelelően még az érintett személyek is csak töredékesen ismerhették ezt az elnyomó gépezetet. A már hivatkozott Tomka-könyv írja egyik szakértőre hivatkozva, hogy „a korabeli állambiztonsági szervek alkalmasint többet tudtak a különböző ellenzéki csoportokról, mint azok önmagukról” (Tomka: i. m. 186). Az ügynökrendszer számairól ugyancsak a Tomka-könyvet idézzük (186).

„A forradalom leverése után a Kádár-rendszer 18 894 új ügynököt szervezett be. Egy 1969-es adat szerint az ügynökök létszáma 12 046. A kérdés egyik szakértője szerint a Nemzetgazdasági Hivatal birtokába került számítógépes lista 56 000 »hálózati személyt« (vagyis ügynököt) sorolt fel a bukást megelőző időben, tehát 1989-ben. A kutató úgy tudja, hogy a BM III. Főcsoportfőnökségének utódszervezetei közül a Nemzetbiztonsági Hivatal, csupán 1990 februárjában, 21 988, a Katonai Biztonsági Hivatal pedig 12 493 ügynökkartont »vett magához«. A titkos ügynöki hálózat és a jelentések nem szűntek meg a köztársaság kikiáltása után (1989. okt. 23.), ahogyan ezt az Alkotmány előírta volna, hanem működtek tovább, még néhány hónapig, egészen 1990. január 12-éig.”

Érthető, ha az 1990-es fordulatot az addigi hatalmas nyomástól való megszabadulásként érte meg – tudatosan vagy önkéntelenül – népünk, s ismét azt hitte,

miként 1956 kéthetes reményében, hogy maradéktalanul megérkezett a szabadsággal együtt a várt testi-lelki jólét is. Csakhogy az átmeneti remények fokozatosan csökkentek, és 1994-re, a súlyos gazdasági és politikai feszültségek kiéleződésének hatására, az addig vezető MDF látványos választási kudarca következett be. Kiderült, hogy az 1990-es túl gyors változást népünk képtelen elviselni, és mindehhez hozzájárultak az MDF-kormányzás szinte katasztrófális mellfogásai is (elsősorban a privatizáció korlátlan szabadon engedése és a spekulációra mérték nélkül lehetőséget adó, hihetetlenül káros – s bizonyos tekintetben az MDF szempontjából szinte öngyilkos – kárpótlás). A Kádár-rendszer alatt megszokott és korlátoltan kielégített biztonsági szükségleteket teljesen figyelmen kívül hagyták, és az addig jól működő mezőgazdasági termelőszövetkezeteket maradéktalanul hagyták szétzilálódni, melynek nyertesei ezeknek a tűznél levő vezetői lettek. Az individualista tobzódás követendő minta lett, de csak keveseknek sikerült „elhúzni”, s ennek következtében a magyar társadalom anyagi szempontból rendkívül megosztottá vált: győzött a kapitalista szellem, s ahogy azt Farkas Attila Márton írja a *Liget* folyóirat 2005. februári cikkében, „az újdonsült hazai burzsoázia zöme lényegében egy monopolhelyzetet biztosító önkényuralom által jutott mai pozícióihoz és tulajdonához”. Mélységesen egyetértek az idézett szerző megállapításával, hogy „a kilencvenes évek elején a társadalom igen jelentős része csalódik a korábban annyira vágyott és idealizált Nyugatban – valójában az újdonsült kapitalizmusban. A csalódás egyik oka, hogy nem történt elitváltás, s így elmaradt a kollektív katarzisz, ami a rendszerváltást erősíthette volna”.

Ma már a külföldi vállalatok, vállalkozások elképesztően cinikus politikája igazolja, hogy „Kelet-Európa lett az a kísérleti terep, ahol a transznacionális tőke kidolgozhatja minden gáttól mentes kizsákmányolási és hatalomgyakorlási technikáit – amit azután majd Nyugaton is érvényesíteni próbál” (Farkas Attila Márton: i. m.). Sajnos „paradox módon éppen a kollektívizmusra alapozó és azt hangsúlyozó diktatúra semmisítette meg a közösségi tudatot, a szolidaritást, a társadalmi összetartozás és összefogás szellemi-kulturális alapját. Kiirtott minden hagyományt, deklasszálta a munkásságot és a parasztságot, szétvert falut és tanyát. A társadalmat infantilizálta és atomizálta, majd zöld utat adott a jelenkori kelet-európai rablókapitalizmusnak... A létezett szocializmus mentális katasztrófát idézett elő a kultúrában, aminek kárát még csak fölmérni se tudjuk... Ez teszi a létezett szocializmust példa nélkülivé a világtörténelemben, s egyben ez leghalálosabb bűne is” (Farkas Attila Márton: i. m.).

Mit tegyünk tehát, mire van szükség? A bölcs és szent életű II. János Pál pápa írja *Centesimus annus* kezdetű enciklikájában: „Jelentős erőfeszítéseket kell tenni a kommunizmust levetkőzött államok erkölcsi és gazdasági talpra állítása érdekében. Régóta eltorzultak a legalapvetőbb gazdasági kapcsolatok, és kihaltak a gazdasági élethez tartozó erények, mint az igazmondás, a megbízhatóság és a szorgalom. Türelmes anyagi és erkölcsi újjáépítésre van tehát szükség...” S ugyancsak II. János Pál hívőknek és nem hívőknek egyaránt szóló, főlemelő gondolatát kifejező könyvének címébe foglalt kívánsággal zárjuk írásunkat: *Átlépni a remény küszöbén.* ☒